

Apáczai Csere János, történelemoktatásunk magvetője

Az Apáczai személyéről és életművéről szóló írások rámutatnak arra, hogy ez a jobbítás iránt annyira fogékony egyéniség az oktatás mélyreható megújításában látta a gazdasági-társadalmi átalakulás fő előmozdítóját. Tudós nevelő, aki gondolkodóként „az új tájékozódás modelljét“, tanárként az új tájékoztatás lehetséges módozatait dolgozta ki. Az eddigi Apáczai-irodalom megállapította a történelemnek mint ismeretlemnek a jelenlétét is a tájékozódásban és a tájékoztatásban. Értékeléskor viszont hosszú időn át csak az *Enciklopédia* ilyen jellegű fejezetét vette figyelembe, és ennek benyomása alatt más szövegrészletek sem tulajdonított különösebb fontosságot.

Valóban, a szerző kevés változtatással illesztette ismeretrendszerébe a „Calvisius, Helvicus és Alstedius szerint [...] emlékezetesebb dolgok“-at. S habár itt is felesillan a történelem sajátos értelmezése, vizsgálatunknak az életmű egészét kell átfognia ahhoz, hogy jelentőségében méltassuk *látásmódját*, de *ismételt buzdításait* is a história értékeinek iskolai érvényesítésére.

A történelemszemlélet alakulása

Az ember felfogását valamely jelenségről elsősorban megnyilatkozásaiból állapíthatjuk meg. Tekintetbe kell vennünk továbbá a kijelentése és magatartása mögött rejlő tényezőket. Apáczai Csere János munkái is többet vallanak történelemszemléletéről, ha előzőleg felfedjük ilyen irányú tanulmányait, számolunk életpaszlatával és célkitűzésével.

Az Apáczai-képet alakítók figyelmét általánosan elkerülte az a tény, hogy az ifjú diák itthon nem tehetett és nem is tett szert alaposabb történelemtudásra. A XVII. század negyvenes éveiben ugyanis, amikor előbb Kolozsvárot, majd Gyulafehérvárt ismerkedett a tudományokkal, mai értelemben vett *történelemoktatás a hazai iskolákban nem létezett*. Az enciklopédikus műveltségnyújtásra való törekvés nem jelentette azt, hogy tanították is mind az ehhez szükséges tudományágakat. A kiválasztást a főiskola szintje és jellege határozta meg.

Porcsalmi diákkori feljegyzései szerint a gyakorlati filozófiát Gyulafehérváron Bisterfeld tanította. Bevezetőjében tisztázta az egyes ágazatok (erkölcs, gazdaság, politika, oktatás, történelem) fogalmát, helyét és szerepét. Kiemelte a história összetett jellegét, de hangsúlyozta sajátosan nevelő hatását is: „a tisztességre példákön, azaz egyedín keresztül tanít.“ A rendszertani bevezetőt az erényről, jóról, valamint a társadalmi együttélésről szóló ismeretek részletezése követte. A fejezetésre nem kerülő tárgyak esetében a bevezető jobbára figyelemfelkeltés volt, serkentés önálló tanulmányozásra. Esetleges történelmi érdeklődésüket a diákok főleg az Alsted-féle nagyobb enciklopédia megfelelő részeinek az átvételével elégíthették ki. Innen szerezhettek tudomást az időrendről, s itt kaptak útmutatást a históriaírás fajaira és a további olvasás rendjére nézve.

Szemléletet alakított a históriát tárgyaló résznek a XVI–XVII. században igen elterjedt beosztása, mely az ágostoni hat világművelő hatalom alapult. Eszerint a teremtéssel és a vízözönnel kezdődő szakaszokat az asszír, a perzsa, a görög, majd a római birodalom időszaka követi. Alsted beállítottságát mutatja, hogy a politikai változásokon belül kitért a kor művelődésére, felsorolta az artes szolgálatában ismeretebb írókat, s e „heterogén“ histórián túl, az érdeklődőt bevezette az egyes fakultások tárgyainak „homogén“ történetiségébe.

Az időrend és a történeti rendszerezés bepillantást engedett a bibliaközpontú felfogással válogatott jelenségek és események menetébe. Lehetővé tette

az olvasó számára az ilyen értelmű tájékozódást, de nem biztosította azt a tapasztalatot, mely — Bisterfeld megfogalmazásában — a sokoldalúság s az egyedi tények megfigyeléséből levonható. Bizonyos, hogy a diák Apáczai gondolkodására inkább habott e tanár különös érdeklődése a természettudományok, valamint az aktuális társadalmi és politikai kérdések iránt, de megragadhatott benne a történelem *nevelő* jellegének fölismerése is.

Apáczai sajátos irányultsága folytán természetes, hogy az egyetemi évek alatt sem a történelmi ismeretanyag került tanulmányai középpontjába. Az ifjú tanárjelölt érdeklődése mindenekelőtt az itthoni oktatásrend tárgyait gazdagító új eredmények felé fordult. A történelmi jellegű olvasmány, mint az elsajátítandó anyag esetleges velejárója szerepelt, hogy jobban *megvilágítsa* a szóban forgó kérdés lényegét. De már ez is tudatosította benne a saját képzetéből kimaradt értékeket. További tudatosodás pedig abból következett, hogy honfitársainál fokozottabban észlelte a különbséget a polgárosult és a hűbéri társadalom között. Ilyen összefüggésben kerültek felszínre az őt leginkább foglalkoztató kérdések: mi lehet a belgák (hollandusok) által elért sikerek magyarázata, mire törekednek Angliában, mi a tanulság népére és saját tevékenységére nézve? E kérdések világnézetileg polgári-puritanus meggyőződését érlelték, s elmélyítették a minden tudományban, köztük a *változást érzékeltető* történelemben való jártasságát.

Ilyen előzmények után, a sokoldalú tudásszerzés elősegítésére született meg a *Magyar Encyclopaedia*. Összegező mű, melynek — mint említettük — egyik kevésbé sikerültnek tartott része „Az ekkéig megtörtént dolgokról” tájékoztat. Nem tekintjük feladatunknak foglalkozni e fejezet tartalmával, csupán néhány, Apáczai látásmódját megvilágító tényre hívjuk fel a figyelmet.

A „viselt dolgok” egy része — Apáczai értelmezésében — a természetre és az emberi létre, az időbeli egymásutániságra vonatkozik, legnagyobb része azonban tett és alkotás. Rögtön meg kell jegyeznünk, hogy Apáczai szemléletében nem az arány az új, hanem a mód, ahogyan az emberi *cselekvés* szempontját érvényre juttatta az Enciklopédia általános elgondolásában, majd pedig a fejezet felépítésében is.

Cselekvésközpontú szemléletéből ered mindenekelőtt a megtörtént dolgok tudományrendszertani beillesztése: az emlékezetes tettek mintegy kiegészítik „A csinálmányokról”, azaz a munkáról, alkotásról és ennek eredményeiről szóló részt, s egyben megelőzik „az embernek az életében végbenviendő dolgai”-t. Ilyen elhelyezéssel a múlt *megvilágosítja* az élet minden területén kialakult helyzetet, s *elénk állítja* a megvalósításra váró teendőket.

Ugyancsak a cselekvésközpontú felfogásból következik a múlt egyöntetű tárgyalásmódja: időrendi felsorolás történeti jellegű tagolásban. A korszakolás kiemelkedő személyekhez kötött, ami a *tettek értékét* éppen a megszakítás eljárásával hangsúlyozta. Racionálisabb és áttekinthetőbb beosztás a teremtés hat napjának analógiájára s a négy birodalom egymásutániságára támaszkodó hagyományosnál.

A külső és belső rendszerezés logikája mellett a válogatás kritikálansága még szembevetőbb. De nem szabad elfelednünk történelmi előképzésének hiányait, valamint azt sem, hogy bár az ő korában a humanista oknyomozás már teret nyert, a tárgyilagos történeti kritika még alig jelentkezett. A kortársak túlnyomó többsége, kronográfusok és históriaírók szemében egyaránt valóságosnak számított igen sok monda, csodás elem vagy túlzott számadat. Saját átélését és meggyőződését tükrözi vissza ezzel szemben a XVII. század anyagának az összeállítása.

Ha az enciklopédiával Apáczai a „mindent áttekintő” művelődést kívánta elősegíteni, az *Oratio de studio sapientiae*-vel ennek méltatására és indoklására törekedett. Itt a beszéd történelmi részletének a tartalma érdekel bennünket, hiszen a bölcsességszerzésnek Apáczai által követett fonala a részletek bőségével egészíti ki az enciklopédiában kevésbé érzékelhető történelmi látásmódot.

A kezdetekre világitó forrás — indul meg a gondolatsor — a bibliai szöveg. Apáczainak e szövegre támaszkodó értelmezése szerint teremtésekor az ember „a legnagyobb fokú bölcsességgel [...] minden igaznak és jónak ismeretével” rendelkezett, bukása után azonban „csak... a gondolkodás természetes képességével maradt”, melyet hozzátartozói s a dolgokkal való viszonyában önmaga alakított. A továbbiak során mind a tudományágakban, mind a mesterségekben elért bármely eredmény kizárólag fáradtságos *munka* gyümölcse.

Alapforrása éppen úgy, mint a korabeli enciklopédiák vagy a történeti összefoglalók egyöntetűen annak indoklására vezették, hogy a műzsák első szálláshelye a Földközi-tengertől közvetlenül keletre eső terület. Ez az első kultúrkör

Baktria közvetítésével India, a távolabbi Ázsia, másfelől pedig Etiópia felé tá-
gult. Újabb központ Görögország, majd Itália és Gallia(!). Előbbit, Alexandria
elfoglalásával a törökök (!), utóbbiakat a gótok pusztították el. A régiek művelt-
ségét Keleten és Nyugaton is „az arab szellem ébresztette újjá“, míg Itáliában
az ide menekült görög tudósok munkája hatott.

A tudás átszarmaztatása tanítás és tanulás útján, feljegyzések segítségével,
kölcsonös érintkezés meg közhasznú terjesztés útján valósul meg, míg a mester-
ségek és tudományok művelése a régebbit új ismeretekkel, gondolatokkal gaz-
dagítja. Így tanította meg például Ábrahám a föníciaiakat, majd a fáraó pap-
jait is „sok olyan dologra, amelyeket ő maga a babilóniaktól és őseitől kapott,
és amelyeket hosszú idő alatt saját tapasztalatai alapján is sok oldalról kibő-
vített“.

A régít felélesztve támasztott újat az arab tudósok szorgalma és tehet-
sége. Ők ugyanis, „ami nagyszerű Görögország alkotott, azt magukévá tenni el
nem mulasztották, és sok mindent hoztak létre — a maguk erejéből s nem
átvétel útján —, ami hasonlóképpen nagyszerű volt“. Ennek megfelelő módon
járt el Ramus és az őt követő „reformfilozófusoknak az a hatalmas sora, mely
e nagy vezér irányításával tudományos és hasznos magyarázatokat adott ki mind
a világi, mind az egyházi írókhoz, sikeresen működve az önálló tudományos ku-
tatás területén is“. Descartes filozófiája viszont a régi cáfolatával már olyan újjá-
teremtés, melynek további alkalmazásával „a világnak e késő vén korában [...] a
bölcsség legmagasabb fokához juthatunk el“.

Mindez több nézőpontból is tapasztalatot nyújtó, „homogén“ jellegű törté-
nelmi tartalom. Lehetővé válik a bölcsség, illetőleg a tudományágak és mes-
terségek *jelentőségének* a megfigyelése. Meglátható az ismeret *változó* tartalma,
a tudás *fenntartása* nemzedékek és népek által, az igazsághoz közelebb vivő új
eszmé vagy *kutatásmód*. Levezethető az *átvétel* és a *továbbművelés* szükségessége.

Az Apáczai munkáiban található két történelmi részlet vizsgálata is elégséges
támpontot nyújtott számunkra, hogy történelemszemléletének legfőbb vonásait fel-
ismerjük. E felfogás alapja a kegyelem jelenléte. Feltétel, amelyen belül az
emberi *bölcsség és tett* valósítja meg a jobb, az ésszerűbb életvitelt. Innen a
történelem életközelsége, tapasztalható, cselekvést befolyásoló képessége. Lehe-
tőség, mely a változtatások irányába terelheti a gondolkodást és az akaraterőt.

A fiatal tanár történelemszemlélete túllépett az alstedi bibliaközpontú encik-
lopédikuságon. Nyoma sincs nála a história descartes-i, szűkítő értelmezésének
sem, a történelem és a tudomány szembeállításának. Felfogásában a történetnek,
akárcsak a természetnek a megfigyelése tágitja a benyomások körét, gazdagítja
az emberi tudást, fejleszti az értelmet.

Az utóbbi években azonosított könyvei azt mutatják, hogy Apáczai maga is
egyre rendszeresebben forgatta a történelmi műveket. Olvasmányai közül alap-
vető Carionak Melanchton, majd Peucer által bővített krónikája, mely a birod-
almak s az egyház változásait a reformáció mozgalmanak szemszögéből tár-
gyalja. Profán vezérfonal ezal szemben Justinus összefoglalója főleg a Földközi-
tenger melléki népek, s Eutropius a rómaiak történelmére nézve. A humanista
tanultsághoz tartozik Hérodotosz, Curtius Rufus és Sallustius, közelebbi eszmé-
körbe pedig, ismeretlen szerzőtől, a XVI. századi közepe galliai állapotainak leírása.

A történelem értékeinek a meglátásából és saját tudásszerzésének a tapaszt-
alatából kiindulva, a nevelő Apáczai jól meghatározott helyet szán a históriának
az ifjúság képzésében.

A történelemszemlélet alakítása

Hazatértekor érezhető még az apa Rákóczi György szorgoskodásának ered-
ménye. Fia ezt az egyéni hatalom érdekében használta fel, ellene szegülve a
legkisebb reformnak is. A fejedelem társadalmi nézete megegyezett a nemesek
nagy részének a rendiség megszilárdítására irányuló törekvésével; innen követ-
kezett a régebbi törvények rendszerbe foglalása, megfelelő kiigazítása vagy ki-
egészítése. A földesúr és a jobbágy viszonyának a rögzítése, valamint a puritán
eszmék terjesztői ellen hozott határozat különösen foglalkoztatta az újítás vágyá-
val visszaérkezőt.

Álláspontját Apáczai főként az enciklopédiának itthon elkészített részeiben
fejtette ki. Ilyen célt szolgált a történelmi ismertetésnek már említett befejező
szakasza, melyben a tudományfejlesztés és -pártolás helyeslése mellett megjele-
nik a politikai, a társadalmi meg az egyházi szabadság igénylése is. Az emberi

magaviseletet tárgyaló részben pedig elvi megállapításokat olvashatunk a zsarnokkal szembeni viszonyulásról, a jobbagyhelyzetről és a presbiterek kötelességeiről.

Allásfoglalást tükröz az ugyancsak itthon megfogalmazott fehérvári beköszöntő. Az *Oratio de studio sapientiae* ilyen értelmű célja meggyőzni az ifjúságot s a nevelésért felelős személyeket a művelődés, sajátosan a kollégiumi oktatás megjavításának a szükségességéről. Közben kitér az újítás kérdésére. Véleménye szerint ennek legfőbb érve éppen a társadalmi gyakorlat. Az ősi szokásokhoz ragaszkodók „figyeljenek [...] azokra a változásokra, melyek napról napra szemünk láttára születnek mind a politikai s házi életben, mind az egyházban és — másutt — az iskolákban is“. A közelmúlt változásai bővítik a megfigyelés lehetőségét.

Ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik a história tanulmányozásának szorgalmazása, hiszen a história bepillantást enged nemcsak a közeli, de távolabbi időkbe is. A fejtegetés során a sajátos tartalom a gyakorlati filozófiától szintén elkülönítve, mint az emberi múlt összegezése, átfogása jelentkezik. Az előadó „tekintélyek“ megállapításaival hangsúlyozza az értékesítés jelentőségét.

Cicero szavai a történetírás általános szerepének kidomborítását célozzák. Eszerint a história a régi idők tanúja és hírnöke, az emlékezet élete, az igazság fénye s az élet tanítómestere. Tudása kivezet az emlékezet és tapasztalatok nélküli gyermekségből. A „legnagyobb római szónok“-nak ez a jellemzése Európa-szerte elterjedt érvelés. Alsted és valószínűleg Porcsalmi is használta. A „De officiis“ tanításra tűzésével Apáczaiknak ugyanakkor részletesebben kellett e sorokat értelmeznie.

Ilyenszerű művelődést és alkalmazást sugall a további méltatás is, amely a tapasztalati lehetőségek köteget a kortárs Grynaeus megfogalmazásában bontja fel. A história olyan értelemben tanítómester, hogy az élet szűk tartalmát az idők folyamataira szélesíti, ennek más és más oldalát villantja elének. Tanulságos megfigyelni „a legnagyobb birodalmak kezdetét, fejlődését és bukását“, meglátni s „világosan felismerni az egyéneket vagy az államokat ért csapásokat“.

A história elének tárja az emberek életét és szokásait. Hasznos „az emberi élet színházában ülni, [...] és mások kárán okulva óvatossá és bölcsésé válni anélkül, hogy magunk valamit kockáztatnánk“.

A történetekben nyomon lehet követni az emberek tetteit. Hasznos és kellemes részt venni a kiválóságok „legfontosabb ügyeiben, nagy terveiben és [...] sikereikben“. Látni azokat, akik „minden merész és jelentős dologban már előtűnk túljutottak a nehézségeken, keresztülestek a válságon! A múlt ismerete hozzásegít helyesen ítélni meg a jelent és világosan előrelátni a jövőt minden következményeivel“. A példákat pedig „minden ügyünkben felhasználhatjuk a magunk javára“.

A buzdítás szándéka kézenfekvő. A történelem terjedelmes, de vonzó ismeretanyag. *Bemutatja a feltételeket, az emberek életmódját, gondolkodását és tevékenységét. Megkönnyíti a közösségekben vagy a magánéletben felvetődő kérdések látását, megoldását. Lehetőséget ad a helyzetek és tettek összevetésére.* Tudatformáló ismeret a közügyek vitelére előjogokkal rendelkező ifjaknak, időszerű érvelés a rendi törvényhozás ellensúlyozására.

Ahhoz azonban, hogy megfelelő tanulságokat vonhassunk le, a tartalom megértéséhez kell eljutni. Felmerül a história tanításrendbe helyezésének, felépítésének és a továbbítás módjának a kérdése is.

A *beillesztés* első gyakorlati ajánlásával az enciklopédia bevezetőjében találkozzunk. Apáczaik itt a történeti olvasmányokat mint az ismeretszerzés első mozzanatát javasolja. A história ugyanis a tettek és alkotások közvetítőjeként összegyűjt, a megismerésben pedig valósággal utat nyitó, a többi dolog megértését elősegítő szerepet tölt be. A maga korában kevésbé ismert, igen jelentős értelmezés, mely szerint a tanítvány elméje néhány „ekkédig megtörtént“ dolog lépcsőzetén haladva tájékozódik.

Felismerhető, hogy a javasolt megoldás, végső soron a történeti rész rendszertani behelyezését eldöntő látásmódnak a pedagógiai áttétele. Egyben továbbvitele is. Hasonló felfogás érvényesül az iskolareformot kimunkáló tervezetekben. Fehérvárott a két kollaboráns tevékenységét folytató rektor lenne az, aki „ezentúl történelmet és latin ékesszólást adna elő nyilvánosan“; amely tanuló ellenben más szakcsoportra kéri magát, közvetlenül is átléphet oda. A felállítandó akadémia tanításrendjében viszont „az triviális scholákból“ felkerült diák „legelsőbben is az eloquentiában“, az ékesszólás és a históriák professzoránál állapodjék meg.

A felépítésre mint a megértés másik feltételére Apáczaik a történelem méltatása közben tér ki. „A tanítás szerencsés rendje“ a múlt esetében csakis a

kronológiai egymásutánosság lehet. Mert, amint erről „a mindentudó, híres“ Scali-ger tanúskodik, „tudni, hogy mi történt, és nem tudni, hogy mikor történt, annyi, mint mindig idegennek lenni“. Eppen ezért az elsajátítás során, a történelem és az időrend egybefűzése válik szükségessé.

A *fejtegetés módjára* vonatkozó megjegyzések a történettanulás hasznossága elvéből következnek. Az *Enciklopédiába* illesztett tartalom csak az eligazodáshoz nélkülözhetetlen útmutató. A történelem magyarázat is, éspedig a tanulságlevonás igényével.

Az *Enciklopédia* bevezetőjében adott eljárásrend megfogalmazása arra enged következtetni, hogy kezdeti fokon egyszerű elbeszélések egymásutánosságáról és magyarázatáról lehet szó; magyar nyelven. Ezt kívánja a szoktatás mint a kiművelés első lépése, de a megértés is. Utóbbi ellenőrzésére mondja Apáczai, hogy „alapos vizsgát tartanék, és ennek során az olvasmányanyagot az emberi életben való felhasználásra alkalmaznám“. A vonzóbb történetek így az olvasásnak, az irányítás pedig a tanulás megfigyelésének a készségét alakítaná.

Felsőbb fokon történő részletezésre a beillesztési javaslatok, a felhasználásra irányító buzdítás s a saját alkalmazás alapján következtetünk. Csak a múlt részletezőbb kifejtésével válhat ugyanis a história olyan tanítási tárggyá, amely az ékesszólásra törekvő nemes (és nem nemes) ifjú számára — Fortiusnak a fehérvári beköszöntőben idézett jellemzése szerint — „bő beszédanyagot és minden dologban bőséges tapasztalatot nyújt“. Ez segítheti a régi auktorok értelmezését, kellemessé téve olvasásukat. Ez teheti hasznossá az iskolai „port és verítéket“. Ilyenképpen lehetséges egyebek közt annak a ténynek a megfigyelése, hogy az állam és az egyház vezetőinek egyaránt „sokoldalú bölcsességgel kell felruházva lenniük“, és hogy „egyedül az iskolák állíthatják az állam kormányzásához a legkiválóbb állami vezetőembereket, legigazságosabb bírákat és a legbölcsőbb tisztviselőket...“ Mert ez utóbbira tanít, olvassuk tovább a kolozsvári beszédben, Nagy Károly, Luther, az angolok, a kínaiak vagy a belgák iskolapártolásának a példája.

Igy szolgálja az eljárás mód is a történelemtanítás fontos feladatát, a változásnak, illetve a változtatás szükségességének a megértését: amire a diák felfigyel, amit saját maga számára tudatosít, amiért a jövőben cselekednie kell. Apáczai megfontolásában kialakult a célkitűzés, a tartalom s az eljárás mód egységessége, ami eredményt ígért az egyházi, de még inkább az államügyek vitelére készülő ifjúság képzésében. Az általa kiemelt értékeket tartotta szem előtt a két tanítvány, Bethlen Miklós és Csernátoni Pál a történelem „közös“ tanulmányozásának a bevezetésekor.

Az államférfi Bethlen Miklós Apáczaitól jogot, teológiát, általános megteremtésfilozófiát tanult. Ilyen irányú tudását külföldön mélyítette el. Inklinációja szerint Utrechtben foglalkozott történelemmel is. Önéletírásában ennek hiányát kizárólag a nemes ifjú képzése szempontjából veti fel. Állapotrajza és megfogalmazása egyaránt Apáczai fehérvári beköszöntőjére emlékeztet, az elismert gondolat későbbi továbbvitelével. Eszerint tíz vagy tizenkét iskolai esztendő hiábavalósága „csinálta Erdélyben a sok nyomorgató istentelen urat, főembert“, aki „sem Istene, sem hazája törvényét, sem a históriákat, még csak a maga viselt eleinek dolgait sem tudta“.

Rámutat a tanulmányaikat külföldön folytatók egyoldalú képzésmódjára is. „Jus, medicina, philosophia s kivált mathesis és a valóságos literatura, ethica, politica, historia újság s csuda volt a [jövendőbeli törvényhozót, bírót, igazgatót, hadvezetőt oktató] magyar akadémiakusnál.“ Ezen próbált részben segíteni, midőn gondnoktársával, a szintén Apáczai-tanítvány Macskási Boldizsárral egyetértésben, módosította a Gyulafehérvárról Nagyenyedre áttett kollégium tanítási rendjét. Az új szabályzat 1671 októberében vált kötelezővé. Különálló megjegyzése, hogy a felső tagozat három professzora közül „Csernátoni Pál uram a naturalis philosophiát és a históriákat kiváltképpen a nemesség kedvéért tanítsa“.

A tanár Csernátoni Pál Apáczai idején, az általa átszervezett kolozsvári kollégiumban, mint a retorikai osztály vezetője kezdte működését. A szónoklat elméletének és gyakorlatának preceptoraként tevékenykedett, amelyhez nevelője éppen a történelmi ismertszerzést kötötte. Leszűkített keretek között ez utóbbi egyszerűbb munkák, főleg Eutropius és Justinus összefoglalóinak az olvasására korlátozódhatott, melyek idővel a triviális osztályok előírt segédkönyvei lettek. Külföldön Bethlen Miklóssal együtt vett részt a továbbképzésben. Egyetlen eddig ismert írása egy ajánló vers Nadányi János logika- és filológiatanárnak joghallgatóság korában megjelent hazatörténetéhez.

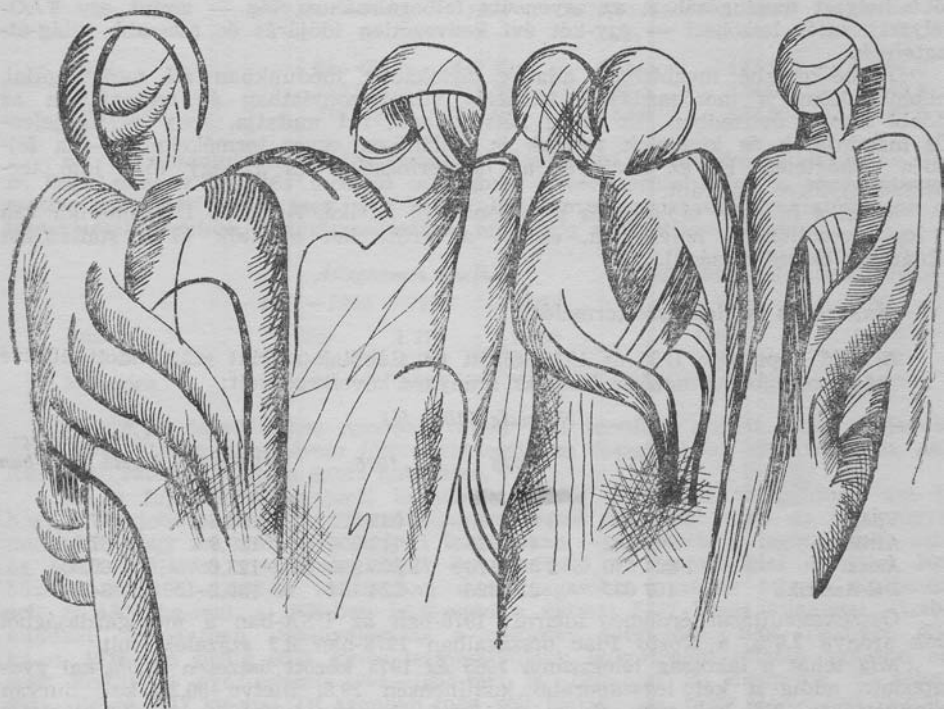
Tevékenysége és tanulmányai képessé tették a főként nemes ifjak számára igényelt tárgyak tanítására. Meggyőződése egyezett a Bethlenével, híve a sza-

bályzat gyakorlatba ültetésének. A tanítvány, Pápai Páriz Ferenc naplója is tanúskodik erről. Egyben arról a tényről is, hogy Csernátóni már a szabályzat kiadása előtt vagy még ugyanabban a hónapban megkezdte a történelmi ismeretek továbbítását. Gondnok és tanár együttes ténykedése nyomán *tájainkon első ízben valósult meg az önálló történelemoktatás.*

A tanításrend átszervezését a nagyenyedi kollégium előnyös gazdasági helyzete tette lehetővé. A háborús bizonytalanság s az ismételt kifosztás viszont akadályozta a hozzá fűzött elgondolások hosszabb idejű, következetes érvényesítését. Itt és most csupán utalhatunk azokra a megváltozott belső társadalmi-politikai igényekre, amelyek később, a XVIII. század tízes éveitől kezdve elősegítették a történelemoktatás általánossá és rendszeressé válását.

Apáczai Csere János művelődéstörténeti érdeme, többek közt, a historiában rejlő értékek felismertetése s az ezek gyümölcösztetésére irányuló útkeresés. A számos érték közül is annak kiemelése, hogy *a tartalom a bölcsességszerzést s ezen belül „a hasznos reformokat“ szolgálhatja.* Az ismeretanyag ilyen értelmű beállítását végül is a felvilágosodás szellemében oktató történelemtanárok végezték el. A história polgári szemmel látása és sajátos hasznosítása Apáczait a hazai felvilágosítók gondolkozásmódjával, törekvésével rokonítja.

Fazoli Sándor

Finta Edit rajza